

УДК 947.6+908(075.8)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13737>

ОПОВІДАННЯ ПРО ВІЙНУ

Іван СІНЧУК

Видавництво “Белорусская энциклопедия имени Петруся Бровки”,
пер. Калініна, 16, 220012, м. Мінськ, Беларусь

Робота присвячена спогадам автора про розповіді людей, котрі у період Другої світової війни залишилися на окупованій німецькими військами території Західної Білорусії. Текст стилізований під розмовну мову. Основні фрагменти спогадів стосуються повсякденного життя місцевих мешканців в окупації, їх взаємовідносин із німецькою владою, містять розмірковування авторів над драматичними подіями воєнного лихоліття. Практично у кожному інтерв'ю є згадки про учасників антинацистського Руху Опору – білоруського радянського, українського радянського і українського національного. Спогади дають змогу по-новому осмислити окремі сторінки життя населення на білорусько-українському прикордонні у воєнні роки.

Ключові слова: Друга світова війна, цивільне населення, окупація, партизани, націоналісти, Беларусь, Полісся, краєзнавство.

Власне, ветеранів уже не залишилося. Почути про неофіційну війну без парадної форми можна хіба від тих, хто сам чув від сучасників подій. Я чув. У дитинстві. І запам'ятав. Тому що розповіді відрізнялися від того, що я читав у дитинстві. Це інший погляд, погляд знизу, погляд простої людини, яка бачить лише те, що її стосується. І їй те, що вона бачить, не подобається. Дуже не подобається.

Те, що я запам'ятав, дуже відрізняється від викладеного у книзі “Пам'ять” по Кобринському р-ну Брестської обл. Республіки Білорусь¹, в якій використовуються джерела іншого плану: спогади про війну колишнього начальника штабу 4-ї армії, який розміщувався в Кобрині, полковника Л. М. Сандалова і місцевого підлітка не піддаються порівнянню. Проста людина не бачить військових дій, старший офіцер – життя селянина в окупації. Скоріше, розповіді мешканців Кобринщини перегукувались із серйозною монографією Б. Мусяля “Радянські партизани у 1941–1944 рр.”², в якій торкнулися також проблеми непростих взаємин партизанів із місцевим населенням.

29 червня 1941 року вийшла Директива РНК СРСР та ЦК ВКП(б), яка вимагала створення на окупованих територіях партизанських загонів і диверсійних груп, підризу мостів, порушення комунікацій, підпалу складів і створення нестерпних умов для окупантів. Проте, водночас, створювалися нестерпні умови для населення, що залишилося на окупованих територіях, якому і так було несолодко. 16 липня 1941 року Гітлер зняв з вермахту та окупаційних властей усі обмеження на застосування найсуворіших заходів проти місцевого населення.

Ми зараз знаємо послідовність подій. Наші діди не знали, але їм було однаково.

З одного боку, улюбленець влади класик білоруської поезії Янка Купала, що живе в московському готелі, в 1941 пише вірш “Білоруським партизанам”: “*Ваши бітвы ўвесь свет бача, / Бача Сталін родны наш*”. Чи в газеті “Червона зірка” російською: “*Мир глядит на вашу схватку, / Видит Сталин, как стеной / Встали вы за правду–матку, / Презирая страх-оглядку, / Уважая край родной*”. З іншого боку, білоруська поетеса Лариса Геніуш (та, яка була вивезена насильно в СРСР з-за кордону, і до кінця життя відмовлялася прийняти радянське громадянство) з боєм якимось написала: “*Партызаны ж, тыя партызаны, / Што ім сёлы, боль і енк людскі. / Толькі б мосцік недзе быў узарваны, / Ды зляцелі з рэйкаў цягнікі*”. Приблизно так само бачили війну радянська влада та цивільне населення окупованих територій. У кого що болить, той про те й говорить.

І було з чим порівнювати: все населення Західної Білорусії пам'ятало, що в 1915 царський уряд тотально евакуював вглиб імперії своє населення перед наступом німецьких військ. У 1941 тих самих людей залишили напризволяще, не вивезли. І не винне місцеве населення, що втрати у танках були 1:50, у бійцях 1:35. Людям все одно, що напад був раптовим, що літаки чомусь знищили на аеродромах, що до танків мотори зробили погані та огляд у Т-34 ніякий, що бійці покидали відмінні радянські самозарядні гвинтівки, що не було зв'язку, що всі зенітні дивізіони армії опинилися в таборі округу за Мінськом, що у воєноначальників не було досвіду, – вони залишилися на території смерті.

¹ *Памяць: Кобринскі раён* (Гісторыка-дакументальныя хронікі гарадоў і раёнаў Беларусі). (Мінск: Белта, 2002).

² Богдан Мусяль, *Савецкія партызаны ў 1941–1944 гг. Міфы і рэчаіснасць*. (Смаленск: Інбелкульт, 2018), 592 с.

Усі мешканці Західної Білорусі вже раз прийняли рішення покинути Радянську республіку, повернувшись на батьківщину з евакуації на початку 1920-х. Але тоді, за два десятки років, Радянський Союз прийшов до них додому зі своїми порядками, а через два роки кинув їх усіх напризволяще.

Про книги серії “Пам’ять: Історико-документальні хроніки міст та районів Білорусі”, які готуються по кожному району країни. Якось я запитав людину, яка вперше побувала в новому чудово спроектованому Білоруському державному музеї історії Великої Вітчизняної війни (термінологія автора) в Мінську, як йому музей. Він відповів: “Все чудово, але з ким же воювали радянські війська?” Сподіваюсь, зрозуміло, про що це я.

Отже, за порядком. По крихтах. Потроху. Параджанівською мозаїкою мініатюр.

Війну ніяк не називали. Просто війна. А минула війна – імперіалістична. Перша світова була з германцями, а друга – з німцями. Радянський новомовець чомусь їх назвав “фашистами”, якими були італійці. Ні фашистами, ні гітлерівцями місцеві жителі окупантів не називали – пропагандистська мова війни була для них як невідоме дивне есперанто. Але різниці між австрійцями та німцями для них не було – називали однаково, ніхто австрійський акцент не міг вловити. Не було для місцевих жодних фриців і гансів. Мешкали мої родичі у нинішньому Кобринському районі Брестської області Білорусі. Ми завжди там жили. Місцеві. Автохтони.

У Кобрині війна розпочалася уроком гімнастики.

Старінов І.Г., радянський диверсант. Не родич, але ніхто з моїх не залишив у пам’яті перший день війни, як не відзначений особистими подіями. А диверсант Старінов запам’ятав. Той самий “солдат століття”. Мало хто знає, що начальник відділу мінування та загороджень Головного військово-інженерного управління Червоної армії, легендарний радянський диверсант, полковник Старінов Ілля Григорович зустрів війну у м. Кобрині, на дивані в штабі 4-ї армії Західного фронту вранці 22 червня 1941 року. Його розбудив близький вибух авіабомби. (Саме так: 19 червня 1941 року на базі Західного особливого військового округу було створено Західний фронт, чомусь за три дні до несподіваної війни). Він під час громадянської війни в Іспанії підривом вивів з ладу на п’ять кілометрів тунель під Кордовою, перервавши на тиждень комунікації між Південним та Мадридським фронтами супротивника, підірвав у Гранаді водогін і міст, підірвав міст через річку Аліканте. Однак кобринські мости через Мухавець вермахту дісталися цілими... Саме цей ранок цієї війни запам’ятався йому кафкіанською картинкою:

“Кобрин горів. На площі біля телеграфного стовпа з репродуктором юрмилися люди. Зупинилися і ми. Знайомі позивні Москви [6:00 – І. С.]. Люди жадібно дивилися на чорну тарілку репродуктора. (...). Але диктор говорив про потоплення англійських суден. Про бомбардування німецькою авіацією шотландських міст, про війну в Сирії – ще щось, тільки не про ворожий напад на країну.

Випуск останніх повідомлень закінчився повідомленням про погоду. Люди стояли, не сходили з місця і ми: може, буде спеціальне повідомлення чи заява уряду?

Але почався, як завжди, урок ранкової гімнастики. Тоді люди почали розходитися, дехто побіг. Наш водій зачинив дверцята. Через Кобрин уже котились у східному напрямку вантажівки з жінками та дітьми, які встигли, можливо, осиротіти. А над пожежами, над димом лунав бадьорий енергійний голос:

– Розкиньте руки в сторони, сядьте! Встаньте! Присядьте!

Багато років минуло, а я як зараз бачу курну кобринську площу, що пахне гаром, і чорну тарілку репродуктора над нею, не забув той урок гімнастики”³.

Тітка Оля, молодша сестра матері. У перші дні війни, проходячи дорогою біля села, німецькі солдати давали сільським дітям цукерки, які вони отримали замість цукру в пайку. Підросла, інші німці підлітком насильно відправили до Німеччини працювати на господаря. Повернулася після війни. Дехто не повертався.

Батько. Дядько Петя, старший брат батька, тоді ще підліток, взявся розмінувати влітку 1941 р. “галки” – невеликі контейнерні міни, які розкривалися в повітрі і ставали на бойовий взвод у польоті крильцями, що крутилися. І було це задовго до В’єтнаму та американських касетних авіабомб. Не міг повірити, доки не знайшов опис. Це вбивця радянських літаків на аеродромах у перші дні війни. Доставлялися різними контейнерами-бомбами, у кожному були десятки і сотні менших бомб. Наприклад, в одній касеті могли бути 144 двокілограмові чавунні суббоеприпаси – “бомби-міни” SD-2 з 200 грамами аммоналу всередині. З них зазвичай близько півтора десятка, а то й більше,

³ Борис Соколов, “Как решали “еврейский вопрос” советские партизаны”, *Русский глобус* 12 (2009).

споряджалися підривною-пасткою з механіко-хімічним сповільнювачем, який встановлювався у бойову позицію через 5–6 хвилин після падіння на землю. Розмінувати їх було неможливо. І самоліквідатори вони не мали. Хіба що розстріляти здалеку з рушниці.

Виірив дядько Петя окопчик по коліно, підчепив мотузкою, смикнув – і немає міни. Раз смикнув, два смикнув, а на третій міна влетіла в окоп. Чи то не вибухнула, чи вдало вискочив – уцілів. На цьому кар'єра дядька Петі-мінера закінчилась. Інтерес чомусь одразу зник.

Тітка Нюра, старша сестра матері. Потрапила до Кобринського СД взимку 1943 року, собаками цькували у тюремному дворі – і відправили до табору десь у Німеччині за допомогу партизанам. Бо партизан, якого відправили за пошитими нею кожухами, хвацько приїхав на санях п'яним удень у місто і був убитий на виїзді з міста німецькими вартівими. За слідами саней на снігу на міській вулиці знайшли тітку Нюру... Після звільнення з табору ще кілька років у міліцію тягали, просто з танців, і годинами, від нудьги, допитували, чому на німців працювала. Що характерно – ніколи слова поганого про німецьких вівчарок не сказала.

Тітка Нюра. Взагалі вона тітка Аня, але звали її саме так. Бабусею вона так і не стала. Під час війни мешкала у Кобрині. Половина населення міста чи більше – євреї. У Вікіпедії у статті “Кобрин” російською, польською, українською у розділі “Населення” про це жодного слова. Тільки білоруською є дані, і то на початок ХХ століття 2/3 мешканців – євреї. Дід говорив не тільки рідною, польською, російською, а й на їдиш. А після війни євреїв не стало. Лише непоказний стовпчик біля мосту через Мухавець біля Кобринського льнозаводу залишився від наших євреїв. Спочатку відразу влітку 1942 вивезли по залізниці старих, жінок і дітей з гетто “Б” на станцію Бронна Гора, за Березою Картузькою, за 70 км на північний схід від Кобрини, і всіх там убили. Гетто “А” з корисними німцям “юде” ліквідували в один день пізньої осені того ж року на околиці міста. Тітка Нюра проходила околицями гетто в один із цих днів. Побачила мигцем у бочці для дощової води під трубою на розі будинку відблиск у воді на дні від нічийних вже золотих кухлів.

Не було куди йти євреям, ніхто не чекав на них у лісах. Майже як у пісні: “У Червоній армії багнети чай знайдуться, без тебе більшовики обійдуться”. Яюсь сумно стосовно білоруського єврейства звучать ці рядки, бо їх зміст вивертається – це партизани не приймають до себе євреїв.

Небагато підрахунків, причому у сучасних (післявоєнних) кордонах БРСР-РБ, без 17 із 23 районів скасованої Білостокської обл., які відійшли 20.9.1944 до Польської Республіки, у якій було 12,5% євреїв або близько 160 тис. осіб. У БРСР напередодні війни мешкало близько 8% євреїв, при населенні близько 9 млн – це понад 700 тис. осіб⁴; близько 200 тис. було евакуйовано, ліс республіки-партизанки зі скрипом прийняв лише 10–15 тис.⁵ А решта? Решта загинула. Усі півмільйона. І білостокських усіх винищили. Голокост. За повного мовчання радянського Інформбюро.

Батько. Дядю Петю (старшого брата) партизани ночами забирали пиляти телеграфні стовпи – деякі з них німці мінували, можна було залишитися без пальців, так партизани мобілізували зі своїми інструментами місцевих жителів для цієї роботи. Коли дід загинув, незабаром померла бабуся, дядько Петя старшим залишився з братом, моїм батьком та чотирма сестрами. У 1944, здається, німці забрали дядька Петю в хіві (Ost-Hilfswillige – “східні добровільні помічники”), не подивилися, що маленькі діти залишилися самі. Був водієм легкової машини. Яюсь проскочив повз увагу органів. Не чіпали.

Батько. Діда по батькові застрелили 1942 року. Дід воював у чапаєвській дивізії, був неймовірно сильним, рудим і неписьменним. Міг за один кінець рейку підняти. Жили бідно, навіть коня не було. У 1939 році, коли прийшли совети, напевно мали списки – став народним засідателем у суді. Виганяв корів, побачив німців верхи, злякався, подумав, що за ним, побіг. Далеко було, один із двох вистрілив услід з гвинтівки з коня, просто в серце під лопатку. Німці виписали дощок на труну, а солдата, який стріляв, у покарання відправили діда ховати разом із родиною. Плакав.

Дід по матері. Діда яюсь партизани розстрілювали. Дітей було п'ятеро, місто за два кроки. До діда його діти зверталися на ви: “Віте, тато”. Син, чотири доньки. Сходив у місто за якоюсь потребою, то вночі прийшли партизани, вимагали солі, не вірили, що не за сіллю ходив. Поставили біля стіни будинку, затворами клацнули, підняли гвинтівки, старший скомандував “Вогонь”! А солі у діда й не було. Погано, загалом, було у партизанів з їжею⁶.

⁴ Andrzej Maryański, *Przemiany ludnościowe w ZSRR*. (Warszawa–Kraków: CBWUW, 1995), 99–100, 110; 17, 79

⁵ *Еврейское сопротивление нацизму на территории Беларуси в годы Великой Отечественной войны 1941–1944 гг.* (Минск: Издатель Логинов И. П., 2011) 42; 6; 13.

⁶ Андрей Максимчик, “Продовольственное обеспечение советских партизан в Беларуси в годы Великой Отечественной войны”, *Журнал Белорусского государственного университета. История* 3 (2019): 26–37.

А ще вони місцевого сільського жида мучили. Вдень приїде офіцер німецький, відхльостає по обличчю рукавичками, а вночі партизани приходили і змушували борону по полю тягати. На кілька місяців 1943 року на постій прилаштували відділення маляр, чоловік вісім, стало краще – їжею поділяться, по господарству допоможуть, партизани приходити перестали. І дійсно, на городі подекуди знаходились патрони від гвинтівки без закраїни та з латинським маркуванням. Навіщо вони їх розкидали? Дід вчив патрони розкривати об кант лопати біля черешка і порохом піч кухонну розпалювати. Як німців погнали, дід очолив комунальну службу міста. До колгоспу не пішов.

Дід по матері. А раз проходили у 1942 чи 1943 ковпаківці – ось це були партизани. Ночували двоє в хаті, один попросив сорочку переодягнутися. Дід віддав, бабуся випрала партизану сорочку і хотіла вранці віддати йому, він сказав, щоб собі залишили. Дідова сорочка була домоткана, а його – шовкова. І з господарства нічого не забрали, тільки картоплі без солі за спільним столом поїли, як і всі. Розстрілювали у них у партизанському полку за мародерство. Георгіївський кавалер Сидір Ковпак.

Станіслав Кайтанович. Це мій дядько. Загалом він Каєтанович, але в нього навіть у паспорті було написано Кайтанович. Поляки не мають по батькові, але всі ми чомусь звали його не Станіслав, а Кайтанович. І з наголосом не польською, не на передостанньому складі. Друг діда. Обидва непитуші, багато курять, підтягнуті, різних віросповідань, дід – селянин із господарством, дядько – сільськогосподарський робітник. Здружила їх гра в карти. І не те, щоб це була пристрасть. То була робота в них така. Дід якось вчив мене, малюка, грати і, роздаючи карти, сказав, що це неправильно, що карти повинна роздавати машинка і колода має бути свіжа щоразу. Так у казино заведено. Щоб сорочки не мітили та кути не заламували. А я шойно прочитав у дорослій книзі, що за панської Польщі селянин ділив сірники на чотири частини. Це потім від старих людей я дізнався, що з приходом советів у 1939 році зникли гас, сірники, сіль і все-все-все. Окрім старого кордону, де люди у кашкетах нещадно ловили тих, хто намагався всякими правдами і неправдами дістатися до сільпо на радянській стороні і купити там сірники. Що таке Західна Білорусь у 1939–1941 рр. – це три мільйони людей без сірників.

Одружився Кайтанович зі старшою донькою діда, тіткою Ньюрою. Різниця у віці – чверть століття. Дивовижна людина – справжній поляк, католик із Мазовії. Завжди поголений, із вусиками по моді 1930-х роках, щіточкою під носом. Вірив, що говорить по-нашому, але це була ще та наша мова! Типу “Йваник, чекай ту, скоче в маґазин, купе вудки”. Це я відразу після армії зайшов провідати тітку з дядьком. А ми й не поправляли. Звикли, та й не заведено було. Так вони з тіткою різними мовами все життя й проговорили. Дітей у них із тіткою не було, я був улюбленим родичем, довгий час єдиною дитиною у всій великій дідівській родині.

Так ось, від Кайтановича я почув, що Брестську фортецю у 1939 році спочатку німці брали. А боронили її поляки. Правильніше було б сказати “жолнежі Війська Польського”, звичне скорочення вводить в оману, служили в армії і українці, і білоруси, і євреї – усі громадяни довоєнної Польської Республіки. Розповідав зі знанням справи, як французькими несправними реношками, танки такі легкі, закупорили усі ворота, боролися з фашистами, а після вступу у війну Радянського Союзу 17 вересня (так, не треба себе обманювати – “Визвольний похід РСЧА” і був вступом до Другої світової, а чи на боці Райху, чи зі своїх якихось міркувань – це зараз для розповіді неважливо), організовано потай всі пішли за Буг, в Тересполь, що за три кілометри від фортеці. Потім і добровольці, які залишилися для прикриття відходу основних сил, пішли підземними ходами і розійшлися по будинках. При цьому про оборону фортеці 1941 року бійцями РСЧА Кайтанович нічого не знав. Адже Брест за півсотні кілометрів від Кобрин, не чути нічого, та й гуркотіло по всій лінії кордону. Ну, і аеродром під Кобрином бомбили.

Керівник групи прикриття командир маршового батальйону 82-го Сибірського піхотного полку ім. Тадеуша Костюшки капітан Вацлав Радзішевський пробрався до своєї родини в Кобрин, де був заарештований органами НКВС і розстріляний у 1940 році в Катині. За оборону 1939-го орденів і звань не давали. Подумалося ще тоді, що Кайтанович таки захищав її в 1939, адже мали у вересні мобілізувати, з початком війни. Жаль, що прямо не спитав. Розповідав би тепер, що мій дядько теж боронив Брестську фортецю.

Підрахував якось за німецькими даними динаміку боїв у фортеці в 1941 році, ввівши простенький показник: 1 убитий гітлерівець – кількість полонених червоноармійців. І все стало на свої місця. Бійці РКК в 1941 році у перший день війни більш-менш билися, ще три дні хтось стріляв, потім масово здавалися в полон: якщо 22-го на 1 вбитого солдата вермахту приходилося 4 полонених радянських бійця, то 23-го – 86, 24-го – 24, 25-го – 57, 26-го – 192, 27-го – 326. А 30 червня, на

дев'ятий день, активність у фортеці впала до нуля. Ніхто з мишоловки, на відміну від поляків, не вискочив. Така сумна картинка без ідеологічної накрутки.

Дідова книга. Книг у діда було небагато. Яюсь, узявши з полиці на етажерці, одну книгу, знайшов за корінцем паперову трубочку. На зелено-коричневому паперовому прямокутнику з датою “1942” чоловік у якійсь шапочці для парилки (взагалі-то це був портрет шахтаря в касці на тлі інтер'єру шахти) і незрозумілі дитині написи німецькою, а на іншій стороні щось німецькою та цілком зрозумілим кириличним шрифтом “50 карбованців”, “Центральний емісійний банк Україна”. Ні, до того моменту, коли я поставлю на уроці історії сакраментальне питання “А що сталося з царем після революції”, ще було далеко. Але мене вже цікавив навколишній світ. І я спитав у діда, а чому у нас українські гроші? Хіба вони тут ходили під час війни? Дід, глянувши без інтересу на свою забуту заначку, коротко відповів: “Так”. Це потім я з'ясував, що німецька влада кордон “Райхскомісаріату Україна” провела значно північніше нинішнього кордону України та Білорусі. Відповідно до етнолінгвістичних карт другої половини 19 століття.

Тітка Дуня, сестра батька. Маленька, одружена з єдиним у районі одноосібником – дядьком Мишком. Дядько Мишко відрізнявся кульгавістю і неприборканими веселощами. Кульгав з дитинства, ходив сильно нагнувшись корпусом уперед до землі, тому в колгосп не взяли. Гектара землі було замало, годувала велику родину половина будинку, здана в оренду споживкооперації під магазин, та кінь. Адже коней не було ні в кого після успішної суцільної колективізації 1949–1952 років. Кінь міг його сплячого з будь-якого кінця району привезти додому і не потрапити в аварію на жвавій автомагістралі. Років так добре після 60 сідав він напідпитку на віз та потрапив ногою в паркан, де була виламана штакетина. І кінь ногу зламав. Йому зламав. Ту, яка неправильна. Полежав удома під витяжкою з каменюки з бочки з капустою в авосці, підвівся, розпрямився раптом, і всі побачили, що зросту він гренадерського. Буває й таке.

Яюсь тітка Дуня розповіла про партизана, який згвалтував двох сестер, відрізав їм голови та викинув у Мухавець – річка була поряд із селом. За те, що вони працювали на якомусь німецькому підприємстві. За роботу видавали речі для життя необхідні, але недоступні – мило, сіль, гас. А після війни оселився у них у селі, завів собаку на подвір'ї, спати лягав з мисливською рушницею і вікна все закривав на ніч. Яюсь одного разу потім пішов задом наперед у свою клуню, замітаючи сліди на рідкому снігу ялинковою лапкою, зачинив тихенько двері-ворота, та там і повісився. Втомився боятися людей.

Сусід, колишній член КПЗБ. Зі старих комуністів, був у підпіллі, поки КПЗБ (Комуністична партія Західної Білорусії) у 1938 році не розпустили за вказівкою з Москви (за рішенням Виконкому Комінтерну). Пощастило, не відправили 1939 року по етапу. Іноді писав про те, як партизанів у районній газеті. Сердечна, доброзичлива людина. Розповів за чаєм з малиною, як поїхали взимку в обумовлений день увечері за продуктами. Скинув у санях кожухок і пішов у хату, а там німці, що понаїхали, сидять, вечеряють. Він ходу, та повис в'язаним светром на тину, зачепившись за прут десь позаду. А німець – з автомата, майже впритул, та й відстрілив-відірвав чергою шматок светра, звалився він у сніг та ходу, так і врятувався завдяки німецькій автоматичній зброї.

Вперше від нього почув про бульбашів та УПА. Потім у батька питав – неохоче назвав село в районі, ближче до українського кордону, де всі без виключення чоловіки отримали 25 років після війни. Місцевий учитель їх організував у бульбаші.

Хто і навіщо вигадав білорусів називати бульбашами? Начебто від бульби, картопля, по-білоруськи, але картоплю ми називали картоплями, а не бульбою.

Бульбаші – це поліські “лісові брати”; звалися так від псевдоніма “Бульба” керівника першої УПА Тараса Боровця, від прізвища, яке він отримав ще у дитинстві. Командир радянських українських партизанів Сидір Ковпак у своїх мемуарах так і називає їх – “бульбівці”. Цитувати не буду, бо не завжди нормативними словами писав щоденник-мемуари колишній георгієвський кавалер⁷. Також називає їх “бульбашами” командир загону “Переможці”, чекіст Дмитро Медведєв⁸.

“Українська повстанська армія”, вона ж “Поліська Січ”, перебувала у недружніх стосунках з УПА бандерівців, яка називалася УПА-ОУН(б), і дотримувалася нейтралітету щодо мельниківців з УПА-ОУН(м), ще однієї сили у недружньому таборі українських націоналістів. ОУН – це “Організація

⁷ Сидор Ковпак, “Дневник С. А. Ковпака”, у *Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений. 1941–1944*. (Москва: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2010), 670 с.

⁸ Дмитрий Медведєв, *Сильные духом*. (Свердловск: Свердловское областное государственное издательство, 1952), 480 с.

українських націоналістів”⁹. Цікаво, щоби пройти недружню територію Західної України ковпаківці, бувало, перевдягалися бандерівцями, а бульбаші, які запевняли німецьке керівництво, що не пролили жодної краплі крові німецького солдата, перевдягалися для нападу на склади та бази німецьких військ радянськими партизанами. Ну, не скидали їм рушниці з літаків. Доводилося. Так якусь УПА заборонено рішенням Верховного Суду Російської Федерації від 17.11.2014 р. Напевно, юристи знають яку. У будь-якому випадку це не бульбаші, бо 1943 року вони перейменувалися на “Українську народно-революційну армію” (УНРА).

Жили, каже заслужений партизан, тихо-мирно з бульбашами, у різних лісах, не стикалися. Але якоюсь голодною весною пішли рибки половити на німецькі калатуші – так гранати з довгими дерев’яними ручками звали. Тільки кинули в невелике лісове озерце, а з іншого боку теж у воду щось плюх, плюх. Сунулися було збирати глушену рибу, а звідти кричать “Наша риба, не чіпай”. Ну і давай гранатами один у одного, мало не повбивали один одного.

Сусід дядько Коля. Іноді до дядька Колі заходив невисокий підтягнутий, завжди усміхнений, акуратно одягнений сивий чоловік з німецьким ім’ям Генріх. Яким же було моє здивування, коли я дізнався, що він той самий німецький солдат Генріх, який перейшов на бік партизанів. Орденоносець. Неодноразово читав про нього. Таких було дуже мало. А розагітував його якраз молоденький партизанський зв’язковий Коля Расторгусев. Домашнім шнапсом. Та й зараз вони, зрідка правда, збиралися, щоб випити по чарці.

Батько. Батьку було 15 років у 1944 році. Німців уже не було. Старший брат ще не повернувся з війни. Залишився старшим у сім’ї. Жили у землянці. Будинок згорів. З його решток і спорудили землянку. Взимку постукали у дощаті двері, підійшов із гасовою лампою. Переконливе прохання погасити лампу – з вулиці наган у чоло. Увійшли двоє, забрали у дітей усі теплі речі. Наприкінці 1960-х років, коли мені було років 12, батько їх показував у місті, обидва у міліцейській формі. Побачив-таки в ту коротку мить, коли задував лампу. Час стер у моїй пам’яті їх обличчя. Партизани...

Ось з таким багажем знань, у віці 20 років, з армійською зачіскою, в щойно купленому погано припасованому костюмі зеленого відтінку, я прийшов поступати на істфак Білоруського державного університету в Мінську влітку 1976 року.

Переклад з російської Майя Яковенко

REFERENCES

- Andrei Maksimchik, “Prodovolstvennoye obespecheniye sovetkikh partizan v Belarusi v gody Velikoi Otechestvennoi voyny”, *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriya* 3 (2019): 26–37. (in Russian)
- Andrzej Maryński, *Przemiany ludnościowe w ZSRR*. (Warszawa–Kraków: CBWUW, 1995), 99–100, 110; 17, 79. (in Polish)
- Bogdan Musyal. *Saveckiya partyzany u 1941–1944. Mify i rechaisnyac*. (Smalensk: Inbelkult, 2018) 592 p. (in Belorussian)
- Boris Sokolov. Kak reshali “evreyskiy vopros” sovetkiye partizany? *Russkiy globus* (12) 2009. (in Russian)
- Dmitrii Medvedev, *Silnye dukhom*, (Sverdlovsk: Sverdlovskoye oblastnoye gosudarstvennoye izdatelstvo, 1952), 480 p. (in Russian)
- Pamyac: Kobrynski rayon* (Historyka-dokumentalnyiyya khroniki garadou I rayonau Belarusi). (Minsk: Belta, 2002) (in Belorussian)
- Sydor Kovpak, “Dnevnik S. A. Kovpaka”, u *Partizanskaya voina na Ukraine. Dnevniky komandirov partizanskikh otryadov i soyedinenii. 1941–1944*”. (Moskva: ZAO Izd-vo Centrpoligraf, 2010), 670 p. (in Russian)
- Taras Bulba-Borovets, *Armiya bez derzhavy: slava I trahediya ukrainskoho povstanskoho rukhu*. (Vinnipeg, Instytut doslidiv Volyni, 1981), 327 p. (in Ukrainian)
- Yevreyskoye soprotivleniye nacyzmu na territorii Belarussii v gody Velikoi Otechestvennoi voyny 1941–1944 gg*. (Minsk: Izdatel Loginov I. P., 2011) 42; 6; 13. (in Russian)

⁹ Тарас Бульба-Боровець, *Армія без держави: слава і трагедія українського повстанського руху*. (Вінніпег, Інститут дослідів Волині, 1981), 327 с.

WAR STORIES

Ivan SINCHUK

Publishing house

“Belarusian Encyclopedia named after Petrus Brovka”,
Kalinina lane 16, Minsk, 220012, Republic of Belarus

The work is devoted to the memories of the stories of people who have already left, who remained in the occupied territory of Western Belarus during the World War II, their daily life and experiences. The text is stylized for spoken language.

Key words: World War II, civilians, occupation, partisans, nationalists, Belarus, Polesie, local history